

УДК 323.21

О.М. КАРПЯК

ПОЛІТИЧНА АДАПТАЦІЯ: ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ В СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ЗНАТЬ

Карп'як Олексій Михайлович – доцент Дніпродзержинського державного технічного університету, кандидат політичних наук

У статті проаналізовано стан проблеми дослідження політичної адаптації особистості у вітчизняній та зарубіжній літературі, виявлено змістовні та функціональні відмінності між процесами політичної соціалізації і адаптації, а також розкрито методологічні засади з даної проблеми.

Ключові слова: адаптація, соціальна адаптація, політична адаптація, політична соціалізація.

В статье проанализировано состояние проблемы исследования политической адаптации личности в отечественной и зарубежной литературе, выявлены содержательные и функциональные различия между процессами политической социализации и адаптации, а также раскрыты методологические основы по данной проблеме.

Ключевые слова: адаптация, социальная адаптация, политическая адаптация, политическая социализация.

In the article the state of the problem of political adaptation personality investigation in domestic has been analyzed. Intentional and functional differences between the processes of socialization and adaptation have been revealed and methodological principles on the given problem have been disclosed.

Key words: adaptation, social adaptation, political adaptation, political socialization.

© О.М. Карп'як, 2012

Проблема політичної адаптації на сучасному рівні наукового дослідження постає як різноаспектна, обумовлена необхідністю використання міждисциплінарного (філософського, політологічного, соціологічного) підходу до тлумачення й вивчення її сутності. В політологічній, соціологічній і філософській науках не приділялося належної уваги питанням політичної адаптації, в основному йшлося про загальносоціальні принципи адаптації особистості. Сам термін «адаптація» розглядався лише як визначальний соціальної адаптації в широкому її значенні, або як необхідний механізм соціалізації. Питання політичної адаптації недостатньо розглядалося, а якщо і згадувалось про видове представлення адаптивних політичних процесів, то вони мали підлеглий характер у структурі самої політики.

Існуючі теорії, концепції і методи дослідження адаптивних процесів у суспільстві задаються з позицій соціологічного, соціально-психологічного або соціально-культурних підходів в аналізі, які зорієнтовані на визначення соціальних зв'язків і відносин між соціальними спільнотами – поза увагою залишається проблематика теоретико-методологічного обґрунтування адаптивних взаємовідносин у сфері політики.

Важливо зазначити, що визначені напрямки наукових пошуків залишаються малодослідженими: відсутнє чітке визначення самого поняття «політична адаптація»; не визначена належною мірою значущість політичної адаптації як необхідного механізму політичної соціалізації особистості.

Теоретико-методологічне, практичне обґрунтування даної проблеми обумовлює актуальність конкретного дослідження.

Завдання полягає в тому, щоб переглянути

традиційні підходи в системі вже усталеного наукового знання до проблеми політичної соціалізації і політичної адаптації, розглянути ці два взаємозв'язані поняття як відмінні одне від одного в низці інших видів. Одразу ж слід зазначити, що їх відмінність є не стільки видовою, скільки функціонально-змістовною.

Проблема соціально-політичної адаптації особистості стає важливою темою, що привертає увагу як українських, так і зарубіжних дослідників. Серед українських науковців, які займаються дослідженнями проблеми адаптації важливо виділити праці О. Злобіної, В. Тихоновича, А. Лобанової, В.Дубініна та ін. [2; 3; 4], серед російських – Т.Дворцова, О. Москаленко, В. Сержантов, М.Ромм, Л. Шпак та ін. [1; 8; 11; 13], автори простежують як специфічні характеристики соціально-політичної адаптації відповідно до конкретних соціальних процесів у суспільстві, так і загальні риси, що визначають особливості адаптивних відносин особистості з політичною системою, разом з тим ними не заперечується роль психофізіологічних чинників адаптації.

Ці чинники постають в нерозривній діалектичній єдності з багатоманітними чинниками соціальної адаптації, що дозволяє говорити про адаптацію в цілому як про складне, суперечливе й багатofункціональне явище.

Поряд з вітчизняними і російськими дослідниками, що займаються дослідженнями проблем соціальної і соціально-політичної адаптації особистості, важливе значення мають наукові дослідження як сучасних зарубіжних авторів, так і роботи класиків політологічної, соціологічної і соціально-філософської системи знань, що заклали основи нормативного, інтерпретативного і теоретично-

го підходів (Г.Спенсер, Е.Дюркгейм, Т.Парсонс, Р.Мертон, М.Вебер, Дж.Мід, У.Томас, С.Еш, Р.Нісбетт, П.Бергер, Т.Лукман, А.Шюц і ін.) [6; 7; 10; 12]. У роботах зарубіжних авторів, на наш погляд простежується одна тенденція, що дозволяє розглядати особу, її діяльність у системі політики в контексті загальної соціалізації, що й визначає складний корелятивний характер політичної адаптації.

Так, зокрема, Д. Істон, Дж. Денніс досліджують проблему задіявання людини в політичній системі за допомогою соціальних механізмів політичної соціалізації таких як: механізм «політичної підтримки» [15], «рольового тренінгу» — як соціально-психологічний механізм участі особи в політиці, де критерієм ефективності її соціалізації, таким чином і адаптації, є партійна ідентифікація, тобто ототожнення себе з тими ідеями, цінностями які пропагує політична партія або ж орієнтація на «культового» політичного лідера, на його штучно створений «імідж» (Г. Алмонд, С. Верба) [14], механізмів ціннісної орієнтації по формуванню політичної культури особистості, з подальшим адаптуванням її до головних політичних цінностей західного суспільства: традиційність, індивідуалізм, лояльність, законслухняність (Р. Мілібенд, Ф. Паркін) [16; 17].

Більшість сучасних зарубіжних дослідників при розгляді проблеми адаптації, у тому числі і політичної, в тій чи іншій мірі схиляються до об'єктивістського, структурно-функціонального, інтерпретативного підходу. Зі встановленням цих напрямів у дослідженні адаптивних можливостей особистості стали активно застосовуватись системний, інформаційний і ситуативний аналізи. Це послужило початком для наукового визначення поняття «соціальна адаптація», «політична соціалізація» [11, с. 25].

Проте слід зазначити, що по теперішній час в політологічній, соціологічній і соціально-філософській системі знань в нашій державі або за кордоном, більша перевага віддається дослідженням проблем соціальної адаптації і політичної соціалізації особи і майже не розглядається питання про її політичну адаптацію. У роботах зарубіжних дослідників з проблеми адаптації в основному використовуються традиційні або модифіковані концепції в доказі.

Так необіхевіористська концепція адаптації розглядає останню як стан, в якому потреби індивіда і вимоги середовища знаходяться у взаємному задоволенні. Іншими словами, адаптація постає як процес по зміні середовища і змін в організмі шляхом застосування дій, відповідних даних ситуації.

Якщо ж порівнювати біхевіористську концепцію адаптації з необіхевіористською, то в ній затверджується принцип адаптації групи, а не індивіда. Індивід постає з самого початку пасивним при визначальному значенні середовища як своєрідного каталізатора. Соціальні параметри особистості не враховуються (або майже не враховуються) в становленні її адаптивних можливостей.

Однобічністю відмічена і психоаналітична концепція адаптації, що спирається на уявлення

З. Фрейда про структуру психічної сфери особи, в якій виділяються три інстанції: Воно, Я і Понад-Я. Послідовники вчення З. Фрейда й засновник психоаналітичного підходу до адаптації особистості Г.Гартман хоч і стверджує, що за допомогою тільки одного психоаналізу не може бути вирішена проблема адаптації, кінець кінцем залишається на позиціях все того ж психоаналізу в доказах. Г. Гартман і інші психоаналітики «... добре адаптованою вважають людину, в якій продуктивність, здатність насолоджуватися життям і психічна рівновага не порушені. Адаптивний процес регулюється з боку «Я» [5, с. 97].

Претендує на науковість і інтеракціоністська концепція адаптації. На думку інтеракціоністів основними ознаками ефективності політико-адаптивного процесу є: адаптованість у сфері «неособової», соціально-політичної активності, де особа добивається компетентності за допомогою знань, а також встановленням інтимних, емоційно насичених зв'язків з іншими людьми, успішно застосовуючи при цьому чутливість у визначенні мотивів людської поведінки з метою налагодження взаємин [5, с. 98].

Теоретичні узагальнення щодо визначення сутності адаптації дали можливість зробити висновок, що більшість дослідників схиляються до структурно-функціональних, психологічних підходів, які не враховують у достатній мірі особистісні, інституційні аспекти адаптації, перевага надається процесам «не особової», а групової адаптації, де особистісні характеристики нівельовані колективними суспільними чинниками.

Таким чином, різноманітність підходів до аналізу політичної адаптації дозволяє нам висловити думку про недостатній ступінь її наукової розробки, про різноманітність методичних установок на дослідження й про неоднозначність трактування самого поняття. Одночасно дані напрями дослідження проблеми (виходячи з позначених джерел) дозволяють стверджувати, що фактично питання політичної адаптації не знайшло свого концептуального вираження, відсутні комплексні, системні праці щодо визначення й обґрунтування її теоретичних та практичних основ.

Виходячи з цих визначень адаптації, стає очевидним той факт, що для більшості дослідників у найзагальнішому значенні це – пристосування, освоєння, взаємодія, входження, уживання. В даному випадку ми маємо визначення терміну, початково введеного в людську розмовну мову в процесі його еволюційної зміни і розвитку.

Перед політологічною наукою постає завдання вийти за межі психофізіологічних визначеностей адаптації, примусити працювати даний термін для пояснення політичних явищ і процесів, що виявляється вельми складним.

Слід враховувати при цьому, що адаптивні процеси знаходяться в постійній динаміці і характер їхніх безперервних змін у рівній мірі залежить як від дій конкретних особистостей, так і від суспільства в цілому. Так само будь-яка спроба відходу від соціального аспекту розгляду адаптивних відносин особистості з суспільством характеризується край-

нощами і визначається як ненаукова. Розгляд політичної адаптації повинен починатися з визначення її як необхідного механізму політичної соціалізації особистості. Політична адаптація одночасно є передумовою і специфічною формою політичної соціалізації. Підготовчий етап політико-адаптивної поведінки припускає відповідний рівень розвитку політичної соціалізації особистості.

По суті політична соціалізація — це процес входження індивіда в різні політичні спільноти, колективи, групи на основі засвоєння політичних (і інших) норм, ідеалів, цінностей шляхом безпосереднього задіявання в політиці. Політична адаптація, як істотний механізм у такому задіяванні, завжди є до певної міри осмисленим, мотивованим, творчо-перетворюючим процесом у відносинах особистості з політикою. Коли ми говоримо про політичну адаптацію як про специфічну форму політичної соціалізації, то передбачаємо, що маємо справу з достатньо сформованою в соціальному плані особистістю.

Завдання нашого дослідження полягає в тому, щоб переглянути традиційні підходи в системі вже усталеного наукового знання до проблеми політичної соціалізації і політичної адаптації, розглянути ці два взаємозв'язані поняття як відмінні одне від одного в низці інших видів. Відразу ж слід зазначити, що їх відмінність є не стільки видовою, скільки функціонально-змістовною.

Необхідність полягає в тому, щоб адаптацію подати як мету і засіб політичної дії, а також відносно сталий результат у системі взаємозв'язаних принципів і норм.

Політична адаптація — це взаємозалежний процес суб'єкт-об'єктних відношень, де суб'єктом, як і об'єктом можуть виступати і особистість, і політична система, і держава; процес, спрямований на реалізацію особистісних потреб та інтересів в результатах індивідуальної і суспільно значущої політичної діяльності.

Політична адаптація — це своєрідна мотиваційна діяльність особистості у політиці, яка характеризується достатнім ступенем її зрілості, здатністю встановлювати власні орієнтири поведінки, виробляти конкретні програми дій, визначати своє місце і значущість у ній.

Політична адаптація — це процес входження особистості у політику, де вона в певній мірі усвідомлює необхідність такого входження і, відповідно, на добровільній свідомій основі будує свою діяльність.

Отже, політична адаптація — це в певній мірі творча дія людини в системі політичних відносин. Особистість змушена аналізувати, зіставляти, оцінювати хід політичних подій, відстоювати права, приймати рішення, організувати свої дії так, щоб зберігати своє політичне «обличчя».

Аналіз змістовно-сміслових співвідношень вищеперерахованих дефініцій переконує нас в тому, що розгляд поняття «політична адаптація» у сучасній соціально-політичній системі знань задається в основному з позицій рівноблизьких значень. Не приділяється належної уваги специфіці політичної

адаптації в структурі політичної соціалізації особистості.

Щодо політичної адаптації, то вона є важливою складовою процесу соціалізації і займає суттєве місце в життєдіяльності особистості, тому що забезпечує безпосереднє задіявання її в політиці на підставі засвоєння нею політичних норм, ідеалів, ціннісних орієнтацій, ідентифікаційних прийомів у визначенні відносин з діючими різноманітними політичними силами. Для того, щоб таке задіявання було якнайбільш ефективним, особистість повинна формувати самосвідомість і на підставі достатньої самосвідомості і відносної політичної зрілості адаптуватися до політичних процесів.

Таким чином, політична адаптація це істотний механізм політичної соціалізації особистості. Адаптація особистості до політичних відносин в суспільстві набуває достатньо самостійного значення, на наш погляд, насамперед завдяки тому, що передбачає сформовану в соціально-політичному плані особистість, здатну до раціонального адаптування. В цьому сенсі політична адаптація має принципову змістовну і функціональну відмінність від усіх інших видів адаптації, так як саме від політико-адаптивних дій людини в певній мірі залежить її здатність до активного перетворення системи політичних і відповідно, загальносуспільних відносин, що, в свою чергу, орієнтує її діяльність на досягнення суспільно-значущих політичних цінностей, які задовольняють потреби конкретно діючих індивідів і суспільства.

Здатність особистості до політичного адаптування стає можливим, у повному розумінні цього поняття, тільки з отриманням достатнього політичного, соціального досвіду в цілому, а також зі здатністю особистості не тільки творчо обґрунтувати свою поведінку в політиці, але й осмислювати і переосмислювати весь комплекс вироблених прийомів і оцінок у ній, з подальшим застосуванням їх у політичній практиці, у налагодженні суспільно-політичної взаємодії.

Отже, адаптація особистості до політичних процесів у суспільстві відрізняється від усіх інших (неполітичних) адаптивних моментів достатньою активністю особи на підґрунті відносно сталої її політичної зрілості, здатності визначитися в особистісних орієнтирах поведінки, в розробці конкретних програм дій.

Також підкреслюється, що адаптація особистості до політики є в достатній мірі усвідомлений і добровільний процес, входження особистості до політичних процесів в умовах безпосереднього адаптування, також характеризується її здатністю висвітлювати своє бачення тієї чи іншої політичної проблеми щодо перебудови або реформування політичних відносин у суспільстві.

Таким чином, за результатами дослідження можна зробити висновок, що політична адаптація особистості є складним процесом її соціалізації, яка вимагає вироблення специфічних механізмів, методів і способів, що відповідають вимогам соціально-політичного розвитку як особистості, так і суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дворцова Т. А. Политическая адаптация российской молодежи к трансформационному развитию: дис ... на соискание ученой степени канд. полит. наук: спец. 23.00.02 «Политические институты, этнополитическая конфликтология, национальные и политические процессы и технологии» / Татьяна Алексеевна Дворцова. — Ставрополь, 2005. — 201 с.
2. Дубінін В. В. Пошуки механізму взаємодії адаптації інтересів народу й інтересів політичної системи // Наука. Релігія. Суспільство. — 2003. — № 3. — С. 219—226.
3. Злобіна О. Г. Особистість сьогодні: адаптація до суспільної нестабільності / О. Г. Злобіна, В. О. Тихонович. — К.: Ін-т соціології НАН України, 1996. — 100 с.
4. Лобанова А. С. Соціальна мімікрія як адаптивний спосіб життєдіяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док-ра соц. наук: спец. 22.00.04 «Спеціальні та галузеві соціології» / А.С. Лобанова. — К., 2004. — 36 с.
5. Макознак Е. А. Основные подходы в социологии к изучению понятия «Социальная адаптация» // Соціологічна наука і освіта в Україні: Зб. наук. пр. Вип. 2. — К.: МАУП. — 2003. — С. 96—106.
6. Мертон Роберт. Социальная теория и социальная структура (фрагменты) / Под общ. ред. В.В.Танчеря; пер. В. Костинской / Роберт Мертон. — Киев: Ин-т социол., 1996. — 112 с.
7. Мід Джордж Г. Дух, самість і суспільство. З точки зору соціального біхевіориста / Пер. з англ. Т. Корпало / Герберт Джордж Мід. — К.: Укр. Центр духовн. Культури, 2000. — 374 с.
8. Москаленко А. Т. Смысл жизни и личность / А. Т. Москаленко, В. Ф. Сержантов. — Новосибирск: Наука. Сиб. отд-ние, 1989. — 205 с.
9. Разумовский О.С. Адапционизм и бихевиористика в контексте проблем эволюционизма и смысла жизнедеятельности // Полигнозис, 2003. — № 2, С. 44—62.
10. Роберт Даль. О демократии / Пер. с англ., А.С. Богдановского; под ред. О.А. Алякринского / Даль Роберт. — М.: Аспект Пресс, 2000. — 208 с.
11. Ромм М. В. Социальная адаптация личности как объект философского анализа: автореф. дис. на соискание ученой степени докт. философ. наук: спец. 09.00.11 «Социальная философия» / М. В. Ромм. — Томск, 2003. — 43 с.
12. Современная западная социология: Словарь / [состав. Ю. Н. Давидов и др.] — М.: Политиздат, 1990. — 432 с.
13. Шпак Л.Л. Социокультурная адаптация в советском обществе. Философско-социологические проблемы / Лидия Леонидовна Шпак. — Красноярск: Изд-во Красноярского ун-та, 1991. — 232 с.
14. Almond G. The Civic Culture Revisited / G. Almond S. Verba. — Boston — 1980.
15. Easton D. Children and the Political System / D. Easton J. Dennis. — N.Y. — 1969.
16. Miliband D. The State in Capitalist Society / David Miliband. — L. — 1969. P.163.
17. Parkin F. Middle-class Radicalism / Frank Parkin. — N.Y. — 1968.